

CUVÂNT ÎNAINTE

Victor Iancu, Eugen Todoran, Deliu Petroiu și, într-un fel, Ovidiu Cotruș au fost profesorii Timișorii culturale. Am fost legat de ei și le datorez formarea mea intelectuală.

Dar această carte n-ar fi fost scrisă dacă n-ar fi existat arhivele Aurel Buteanu și Ovidiu Cotruș, pe care mi le-au pus la dispoziție, cu o generozitate rară, Dan Buteanu și Delia Giurgiu Cotruș. Faptul că am fost în dialog permanent cu Deliu Petroiu și cu G.I. Tobăneanu a deschis căi către mai buna înțelegere a „exilului timișorean al celor patru“. Mi-au folosit cercetările lui Alexandru Ruja privitoare la Victor Iancu. M-am bucurat de sprijinul lui Eugen Beltechi, din nou prieten fără egal. În fond, nu trebuia să-mi întreb prietenii, foștii colegi de la Timișoara, bătrâni aliați de odinioară cum au fost ei?

Au fost răspunsuri surprinzătoare? Negreșit, nu mă așteptam ca imaginile lui Victor Iancu, rămase în amintirea celor care, la Timișoara, i-au fost studenți, să fie atât de întunecate. Ca uzura sa, în anii '60, la începutul anilor '70, să fie atât de intensă.

Și nici nu mă așteptam ca studiile, articolele, intervențiile sale publicistice anterioare anului 1945 să fie atât de erudite, riguroase, temeinice.

Dar Eugen Todoran? Copilăria și adolescența nu i-au fost fericite. A fost marcat de succesive excluderi, iar revenirea, după 1956, în cultură, nu l-a făcut să păstreze relația cu cerchiștii. Dar Deliu Petroiu? Acel volum de corespondență pe care l-am realizat în 1999 ar fi trebuit să se oprească doar asupra celor doi. Tandemul I.D. Sîrbu/Deliu Petroiu ar fi trebuit să intre așa în Istoria literaturii, și nu cu adăugirile mele, poate indigeste. N-am păstrat un suficient echilibru între cele bune și cele rele: evocam agapele, scîlpirile bărbatului care făcea dintr-un „chef“ o operă de artă, dar nu mă ocupam cum se cuvine de artele minore.

Dar Ovidiu Cotruș?

În fond, această carte despre cei patru ar fi trebuit să fie despre uzură, agonie și moarte. Să descrie „viața și petrecerea“ unor bărbați care anunțau, la începutul anilor '40, trasee intelectuale neobișnuite. Nimic mai dramatic pentru ei decât această criză de identitate pe care urmau să o traverseze. În 1940, suportau cu dificultate tragedia desprinderii de România: șocul era de o violență extremă, și Sibiul însemna, pentru ei, un exil. Anul 1943 părea, totuși, triumful lor de oameni de cultură, de inși adevărați care își regăsesc o familie: o cale de a rezista căderii. Își găseau un Tată (Lovinescu!) care putea să-i poarte în eternitatea literaturii. 1946–1947 sunt anii ultimelor iluzii. Corespondența lui Victor Iancu cu Aurel Buteanu arată până unde se întinde capacitatea de a se autoiluziona a esteticianului care, la începutul anilor 1940, părea una dintre marile speranțe ale Ardealului intelectual.

Ce se întâmplă, deci, cu cei patru, între anii în care orice speranță părea posibilă — 1945–1946 și anii 1955–1956 în care, așezați la Timișoara, își începeau noua lor carieră: cea de profesori (Victor Iancu, Eugen Todoran, ceva mai târziu Deliu Petroiu) sau de oameni liberi, chiar în acest exil (Ovidiu Cotruș)?

N-am nici o îndoială că Victor Iancu se temea să-i scrie lui Aurel Buteanu pagini care ar fi putut atrage atenția forțelor de represiune ale regimului: în 1947, Aurel Buteanu aparținea unui partid „reacționar“, în 1954, era un fost pușcăriaș. Dar are mereu relații importante, prieteni și cunoscuți care i-ar putea da o mână de ajutor muzeografului rătăcit prin Sibiul neșansei. Tonul imperativ al esteticianului nu-i fără legătură cu eroziunile vârstei. Victor Iancu îmbătrânește și nu se sfiește să-i scrie lui Aurel Buteanu despre senectutea timpurie care îl consumă: la aceeași vârstă — 45–46 de ani — tatăl său se considera în floarea vârstei, era un posibil brav soldat, el este un uomo finito. E un om terminat.

Un om terminat, un om retras între limitele sale... în hainele sale mizerabile. Sunt multe rânduri despre hainele pe care nu le are sau despre hainele de care ar avea nevoie fucele sale. Scrisori interminabile despre banii pe care ar putea să-i ia de la ÎPS Vasile, despre ceea ce ar spune un cineva sau altcineva despre el, vorbesc despre dispariția cenzurii interioare. Muzeograf, conferențiar „de ocazie“, vegheat de politrucii în Sibiul exilului său, Victor Iancu scrie seara sau noaptea, doborât de oboseală: scrie și în virtutea inerției. E nimit că nu e acceptat de noul regim între participanții la bancbete, e nimit și întristat că Petru Groza nu-l recunoaște sau se face că nu-l recunoaște. Dar ține să sublinieze că a scris în fiecare dintre autobiografiile sale că a fost membru PNT. E mândria lui! Ține să-i amintească fostului penelist că el nu și-a renegat niciodată această apartenență!

Cu câteva luni înainte de naționalizare, atunci când ofensiva roșie era pentru toți limpede, Victor Iancu ar vrea ceva acțiuni, niște dividende, și încă dintre cele care i-ar fi aparținut tatălui său, la întreprinderi din Ungaria!

În 1955, grație lui Coriolan Drăgulescu, înscăunat în post înalt la București, Victor Iancu e repus în drepturi: nu la București, ci la Timișoara, unde se înființează o Facultate de filologie. Din 1956 Victor Iancu predă literatura comparată — o disciplină pe care o predau și ceilalți esteticieni reciclați, Tudor Vianu, Al. Dima, Liviu Rusu. Profesorul nu e însă dornic să acapareze întreg cursul sau nu se simte sigur; pentru anumite capitole își invită colegii, asistenții, specialiștii din alte domenii. Dar profesorul Iancu nu crede necesar a conversa de la egal la egal cu tinerii săi colegi. El își amintește lumea universitară din Germania, cu obișnuințele de acolo; profesorii se bucurau de respectul cuvenit, între asistent și profesor relația trebuia să rămână distantă. Asistentul trebuia să poarte geanta profesorului, să-i respecte neabătut directivele.

Problema e că profesorul Victor Iancu nu-și câștiga autoritatea prin calitatea cursurilor, a conferințelor, care doar din când în când erau inviorate de o fărâmă de viață. Doar Schiller, doar Goethe, doar Thomas Mann meritau iubire, restul erau niște infractori introduși de regim în programa universitară. Și, de altfel, literatura rusă și sovietică, dar și cea franceză puteau să o predea asistenta lui, Clio Mănescu, sau lectorul Traian Liviu Birăescu.

Altfel, Victor Iancu era, la 50 de ani, un om meru obosit. În diversele prezidenții ale sesiunilor științifice se întâmpla să tragă un pui de somn. Sforăia ușor, fără să-i tulbure prea tare pe conferențiarul dornic de afirmare, tineri prea departe de vocația filosofică a profesorului pentru a merita risipa unei sieste binemeritate. Viața și petrecerea lui Victor Iancu pot fi o lecție despre „materializarea progresivă a speciei“.

Cu profesorul Eugen Todoran lucrurile se schimbau... din simplu motiv că profesorul Todoran era iubit de studenți. Era, alături de Tohăneanu și (ceva mai târziu) de Deliu Petroiu, vedetă a tinerei facultăți. Era blând și îngăduitor cu studenții care nu prea aveau cum să înțeleagă ce-i cu Fichte și Hegel, cu fenomenologia și axiologia în cursurile-i despre Eminescu. Cursuri despre care, se spunea în facultate, însuși Vianu declarase că reprezintă un nou mod de a-l înțelege pe poet! Nimeni nu pricepea mare lucru, dar nimeni nu lua notă mică. Toți erau fericiți să vină la cursuri, să privească, să admire și — la examene — să ia o notă binecuvântată.

Terminasem filologia timișoreană de câțiva ani și funcționam, de doi ani, sub privirile ocrotitoare ale lui Alexandru Jebeleanu, Andrei A. Lillin, Anghel Dumbrăveanu în redacția revistei „Orizont“. Îl așteptam pe profesor și, fiindcă profesorul întârzie, am dat un telefon la Universitate. Acolo lumea era tulburată, se întâmplase o minune: profesorul căzuse pe cineva la examen. Nu cred, i-am repetat prietenului aflat la capătul celălalt al firului, iar prietenul: uite că.

Universitatea intra în altă epocă istorică, profesorul își luase doctoratul (1968) și își tipărise prima sa carte — Eminescu (1970), ani în șir urmată cu idolatrie de viitori eminescologi ai vestului românesc. Porumbiștile care înconjurau protectoare baturile universitare dispăruseră — în locul mănoaselor lanuri apăruse asfalt și spațiu verde. Iar studenții nu mai citeau cu schimbul câte o carte din abia înființata bibliotecă. Puteam să-mi amintesc de o seară când, la o sesiune „științifică“, profesorul m-a invitat la o conversație. Prelungeam o pauză, eu îmi încheiasem o comunicare în care era vorba de literatura ogoarelor proaspăt cooperativizate, ar fi trebuit să intru în sala de conferințe ca să ascult alte lucrări despre cooperativele de producție și imaginea lor în literatură (de la Ion Istrati, Dumitru Mircea și Paul Anghel la Horvath Istvan și Nicolae Velea). Eram, care va să zică, oaspeți ai unui coridor care se cufunda, încet-încet, în întuneric, un viitor labirint destinat atotputernicilor matematicieni. Începusem să-i vorbesc profesorului despre Șapte inși într-o căruță, când profesorul, ca trezit din somn: trebuie să începi cu Blaga. Cu Spațiul mioritic.

În anii 1960–1965, când i-am fost student, la cursurile de folclor sau de istorie literară se utilizau masiv idei din Lucian Blaga sau din Mircea Eliade (Comentarii la legenda Meșterului Manole), erau citați Spengler și Frobenius.

Pe sub crusta înghețată a vremii putea curge, datorită profesorului, apa vie a culturii, încă interzisă. Se întemeia o solidaritate între profesor și studenți. Era un fel de unchi, bunicii protector — un om din familia noastră posibilă.

Spre deosebire de Deliu Petroiu, întotdeauna încântat să evoce isprăvile teribile ale prietenilor săi cerchiști, să ne recite poezii de Radu Stanca și Doinaș, Eugen Todoran povestea despre Cercul literar cu îngăduință — fusese o aventură de tinerete. El trebuia să se ocupe de cei mari, de la Eminescu la Blaga — doar de ei.

Pe Ovidiu Cotruș l-am văzut prima oară la premiera piesei Oedip salvat, 5 noiembrie 1969. Eram de o lună referent literar al Teatrului, venisem după trei ani de stagiu la țară, în cotloanele cărășene, și eram, dintr-o dată, în preajma lui Doinaș, Irinel Liciu, Marietta Sadova, în holul iluminat feeric al Teatrului Național. Veniseră cu toții să asiste la marele eveniment, la premiera prietenului lor Radu Stanca! Venise chiar și Dorina Ghibu, văduva marelui scriitor, femeia pentru care el a scris atâtea piese și atâtea poezii! Spectacolul demn de atenție era în hol — întâlnirea cerchiștilor (ei erau adevăratele vedete) însemna mai mult decât spectacolul de pe scenă, acolo unde nici Victor Odillo Cimbru (Oedip), nici Mihaela Buta (Antigona) nu reușeau să închipuiască vreo imagine mai acătării. Cimbru fusese june prim melancolic la începutul anilor șaizeci, acum melancoliile erau sporite de un început de surzenie; Mihaela interpreta toate rolurile sexi ale momentului, avea temperament, trăia frenetic bucuria dăruirii, dar era la ani lumină de Radu Stanca! Să nu mai vorbesc de scenografie, unde Sorin Haber puneau pe scenă anvelope de camion sau de tractor, făcu-

te jumătăți. Așa arătau, credea Nicoleta Toia, regizoarea, o moldoveancă vrednică și plină de haruri gospodărești, locurile prin care trecea Oedip, purtat de fiica lui! Drumul, asta era principalul, iar anvelopele îl făceau pe junele de odinioară să se împiedece la fiecare pas!

Cerbiștii adunați în hol se bucurau de întâlnirea timișoreană, era pentru ei o mare sărbătoare! În centrul întâmplărilor, Maestrul de ceremonii, animatorul petrecerii, era un bărbat înalt, ușor adus de spate, din cale-afară de bine dispus; prea bine dispus, dacă era să ne luăm după răceala zilelor de toamnă și după calitatea spectacolului. Când cineva a vrut să mă prezinte (e Ovidiu Cotruș!!!) am crezut că e o glumă. Prin oraș circula zvonul că e în agonie. Sau că murise. Sau că mai are foarte puțin de trăit.

Nu murise, va mai avea ani buni de trăit, și-i va trăi frumos: o ființă care nu apărea în fața celorlalți decât ca un binecuvântat de zei.

Există, atât în memorialistica dedicată Cercului, cât și în folclorul local, pagini întregi despre felul în care se desfășurau agapele cerbiste. Nimeni nu dădea sintagmei Viața și Petrecerea (care aș fi vrut să fie titlul acestei cărți) substanță așa cum îi dădea Deliu Petroiu. Sau Ovidiu Cotruș. Sau Eugen Todoran. Sau (aflu dintr-o pagină a profesorului G.I.Tobăneanu) — Victor Iancu. Dar nimeni nu perpetua gloria artelor minore cerbiste — prin epigramă, cronică rimată, Witș — așa ca Deliu Petroiu. După ce am scris despre harul lui de a însufleși o petrecere și de a prelungi o sărbătoare dincolo de limitele îndeobște admise, am primit următoarea epistolă blând muștrătoare:

„«Boema» mea nu era radicală. Beam la petreceri, la aniversări, la onomastici și întotdeauna cu amicii. Zina eram — și am rămas pentru totdeauna — dascălul. Cum aș fi putut să susțin două cursuri de istoria artelor (Filologie și Facultatea de artă), continuate cu lecții la liceul de muzică, diverse conferințe, instructor la un teatru studentesc de satiră, titular al unui curs de Istoria muzicii la Ateneul studentesc, să susțin cronică de artă plastică și apoi să colaborez intens la ziarele și revistele vremii (nu numai din Timișoara) și pe posturile de radio — Timișoara și București?! Dar știu, o dată «renumele» câștigat, nu mai scapi de el toată viața!“

Observația care trebuia făcută e că aici, la margine, într-o Timișoară fără tradiție și conexiuni culturale, tot ce făcea Profesorul părea a se risipi de la sine: dobândea, mereu, o stranie insignifianță. Aici, la periferia lumii, spectacolul rostirii și al erudiției, al barismei și al actoriei bine articulate era anulat de ceea ce ancorele grele legau de imediat — de malurile burnienoase ale multiplelor inadecvări. Vinurile nu erau ale dezmarginirilor, ale petrecerii, nu înnobilau o știință și o artă a relației, ci acompaniau aici un eșec, o agonie sau un final. Un dezastru interior.

De aici au venit neînțelegerile mele, pe care aş vrea să le corectez (și) prin această carte.

Volumul acesta ar fi trebuit să fie un subcapitol din Europa Centrală — geometria unei iluzii: o secțiune din capitolul dedicat Cercului literar de la Sibiu. Efortul „exilaților“ clujeni de a se fixa într-un Centru — de a defini Sibiul drept Centru al literaturii române pornea dintr-un avânt constructiv, dar și dintr-o vocație a autoiluzionării. Încercările lui I. Negoieșcu, Radu Stanca, Cornel Regman, Ștefan Aug. Doinaș, H. Jacquier, Victor Iancu de a da substanță unui spațiu cultural fixează, în anul de grație 1945, unul dintre cele mai spectaculoase proiecte ale literaturii române tinere. Putem înțelege din câteva cărți cât de puternică a fost această vocație; după cum putem înțelege, mai ales prin Victor Iancu, Eugen Todoran, Ovidiu Cotruș și Deliu Petroiu cum au funcționat sistemele „de răcire“ — cele care au anihilat voința utopizantă.

A da substanță literaturii, a da substanță politicii, a da substanță practicii și gândirii religioase — asta în anii 1946–1948, când era limpede că ei trăiesc într-o țară ocupată — ținea de eforturile donchihotești ale unor cărturari care credeau în buna așezare a lumii, dar și de o consecvență neobișnuită pentru intelectualul român. Anatemele lui Victor Iancu asupra lui Hitler în 1937 (în Ardealul tânăr) și elogiiul lui Iuliu Maniu în 1946 (în Dreptatea) ne oferă o imagine sugestivă a personajului din scrisorile către Tudor Vianu sau Aurel Buteanu. Masivele volume ale lui Eugen Todoran despre Maiorescu și Bлага nu sunt legate de o anulare a opțiunilor cerchiste, ci de o redimensionare și actualizare a lor. Neobișnuita apropiere a lui Ovidiu Cotruș de Mateiu Caragiale, dar și de vedetele sud-estului european, de „marginalii“ pariziieni, de canadieni, trecerea lui Deliu Petroiu de la studiul Artelor minore (disciplină nouă în 1945!) la tradiționalele cursuri de istoria artelor, neobișnuita devenire a lui N.D. Pârvu sub semnul concesiiei politice m-au făcut să înțeleg că acest volum s-ar fi putut adăuga, de fapt, celui numit de noi Mitteleuropa periferiilor. Rog cititorul acestei cărți să-și găsească răgaz de a se opri (măcar) asupra capitolelor introductive și finale din Mitteleuropa...